

ΟΥΤΟΠΙΑ

ΤΟΜΑΣ ΜΟΡ
ΟΥΤΟΠΙΑ
ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ
Utopia

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
Γιάννης Πεξίδας

ΔΙΟΡΘΩΣΗ
Χάιδω Παπαβασιλείου

ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ
Ελένη Κυριακίδου

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ
Karloupoulos&Associates

Μάρτιος 2018

ISBN: 978-960-436-548-7

PUBLIC ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
RETAILWORLD A.E.

Ερμού 25, Νέα Κηφισιά, 145 64
τηλ.: 210 8181400, fax: 210 8181444
e-mail: publicbooks@public.gr
www.public.gr
www.facebook.com/PublicBF
blog.public.gr

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής άδειας του εκδότη κατά οποιοδήποτε μέσο ή τρόπο αντιγραφή, φωτοανατύπωση, αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΤΟΜΑΣ ΜΟΡ

ΟΥΤΟΠΙΑ

Μετάφραση
Γιάννης Πλεξίδας

Public Classics

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

**Ο Τόμας Μορ στον Πέτρο Αιγίδιο
χαιρετισμούς¹**

Αγαπητέ μου Πέτρο Αιγίδιε², σχεδόν ντρέπομαι που σου στέλνω μετά από έναν ολόκληρο χρόνο αυτό το μικρό βιβλίο για την πολιτεία της Ουτοπίας, το οποίο είμαι σίγουρος ότι το περιμένεις σε λιγότερο από έξι εβδομάδες. Επειδή, όπως πολύ καλά γνώριζες, δεν αντιμετώπιζα κάποιο πρόβλημα στο να βρω το υλικό μου και να σκεφτώ την κατάλληλη διάταξη του βιβλίου. Το μόνο που είχα να κάνω ήταν να επαναλάβω όσα μας εξιστόρησε ο Ραφαήλ. Έτσι, δεν υπήρχε περίπτωση να προβληματιστώ με το ύφος, καθώς ό,τι μας είπε ήταν πρόχειρο και ανεπίσημο και δεν μπορούσε να ενδυθεί εντυπωσιακούς όρους. Και, εκτός των άλλων, όπως γνωρίζεις, είναι ένας άνδρας που δεν γνωρίζει καλά τα λατινικά όπως γνωρίζει τα ελληνικά: άρα η γλώσσα μου θα πλησίαζε πιο κοντά στην αλήθεια όσο θα πλησίαζα στην αυθόρμητη απλότητά του. Η αλήθεια, στην ουσία, είναι το μόνο πράγμα στο οποίο πρέπει να στοχεύω και στο οποίο στοχεύω γράφοντας αυτό το βιβλίο.

Το ομολογώ, αγαπητέ Πέτρο, ότι έχοντας όλο αυτό το υλικό στα χέρια μου μόλις και μετά βίας υπήρχε κάτι για μένα να κάνω. Σε άλλη περίπτωση το να σκεφτείς για ένα τέτοιο θέμα από την αρχή και να το οργανώσεις σε σωστή σειρά θα απαιτούσε πολύ χρόνο και σκέψη, ακόμη και από κάποιον που δεν είναι ολοκληρωτικά ανεπαρκής σε ταλέντο και σε γνώσεις. Και αν το περιεχόμενο έπρεπε να αναφερθεί με ευφράδεια και όχι απλώς με βάση την πραγματικότητα, με κανέναν τρόπο δεν θα μπορούσα να το κάνω, όσο σκληρά κι αν δούλευα και για όσο διάστημα. Αλλά τώρα, αφού ανακουφίστηκα από όλους αυτούς τους προ-

βληματισμούς που με ταλαιπωρούσαν για καιρό, δεν μου έμενε παρά να γράψω όσα άκουσα. Λοιπόν, όσο εύκολο κι αν ήταν, το όλο θέμα κατέστη σχεδόν αδύνατο για μένα εξαιτίας των πολλών άλλων υποχρεώσεών μου. Το μεγαλύτερο μέρος της μέρας μου το αφιερώνω στον νόμο — υπερασπιζόμενος κάποιες υποθέσεις, βρισκόμενος σε ακρόαση για άλλες, μεσολαβώντας σε άλλες και αποφασίζοντας για άλλες. Έπειτα επισκέπτομαι κάποιον από κοινωνική υποχρέωση ή για δουλειά: έτσι, σχεδόν όλη τη μέρα βρίσκομαι έξω και ασχολούμαι με άλλους ανθρώπους και το υπόλοιπο της μέρας μου το αφιερώνω στην οικογένειά μου και στο σπίτι: και, επομένως, για τον εαυτό μου — τουτέστιν για τις μελέτες μου— δεν μου έχει μείνει καθόλου χρόνος.

Επειδή όταν επιστρέφω σπίτι πρέπει να μιλήσω με τη γυναίκα μου, να κουβεντιάσω με τα παιδιά μου και να συζητήσω με τους υπηρέτες μου. Όλα αυτά τα θέματα τα θεωρώ υποχρέωσή μου, καθώς πρέπει να γίνουν, εκτός αν κάποιος επιθυμεί να είναι ξένος στο ίδιο του το σπίτι. Εξάλλου είναι υποχρεωμένος κανείς να φέρεται όσο πιο ευχάριστα μπορεί σ' εκείνους τους ανθρώπους που είτε η φύση είτε η τύχη είτε η δική του επιλογή τους έκανε συντρόφους στη ζωή του. Βέβαια, δεν πρέπει να τους κακομαθαίνει με την οικειότητα, ή να μετατρέπει τους υπηρέτες σε κυρίους με την υπερβολική επιείκεια. Και έτσι, με όλες αυτές τις υποχρεώσεις που ανέφερα, οι μέρες, οι μήνες και τα χρόνια περνούν.

Πότε γράφω, λοιπόν; Ειδικά αφού ακόμη δεν είπα τίποτα για τον ύπνο ή το φαγητό, στο οποίο πολλοί άνθρωποι αφιερώνουν τόσο χρόνο όσο και στον ύπνο, που καταναλώνει σχεδόν τη μισή ζωή μας. Ο μόνος χρόνος που έχω είναι αυτός που κλέβω από τον ύπνο και το φαγητό. Αυτός ο χρόνος δεν είναι πολύς (γι' αυτό προχωρούσα αργά), αλλά είναι κάτι, και έτσι ολοκλήρωσα επιτέλους την *Ουτοπία* και σου τη στέλνω τώρα. Ελπίζω, αγαπητέ μου Πέτρο, ότι θα τη διαβάσεις και θα μου πεις αν παρέλειψα

κάτι. Αν και σ' αυτό το σημείο αισθάνομαι αρκετά βέβαιος για τον εαυτό μου —εύχομαι η κρίση μου και η εξυπνάδα μου να ήταν ισάξιες με τη μνήμη μου, που δεν είναι πολύ κακή—, δεν αισθάνομαι τόσο βέβαιος ώστε να μπορώ να ορκιστώ ότι τίποτε δεν μου διέφυγε.

Διότι ο νεαρός βοηθός μου, ο Τζον Κλέμεντ, μου έχει προκαλέσει μεγάλη αμφιβολία. Όπως γνωρίζεις, ήταν εκεί μαζί μας επειδή θέλω πάντοτε να είναι παρών σε συζητήσεις από τις οποίες μπορεί να αποκομίσει κάποιο όφελος. (Και σύντομα περιμένω μεγάλα πράγματα από αυτόν τον νεαρό βλαστό, που ήδη έχει σημειώσει μεγάλη πρόοδο στα ελληνικά όσο και στα λατινικά.) Όπως και να 'χει, απ' ό,τι μπορώ να θυμηθώ, ο Υθλοδαίος³ μας είπε ότι η γέφυρα πάνω από τον ποταμό Άνυδρο⁴ της Αμαυρότητας⁵ είχε μήκος πεντακόσιες γιάρδες· αλλά ο Τζον υποστηρίζει ότι οι διακόσιες γιάρδες είναι πάρα πολύ — ότι στην πραγματικότητα το ποτάμι δεν είχε φάρδος μεγαλύτερο από τριακόσιες γιάρδες σε εκείνο το σημείο. Έτσι, σε παρακαλώ, συμβουλέψου τη μνήμη σου. Αν η μνήμη σου συμφωνεί με τη δική του, θα υποχωρήσω και θα παραδεχτώ ότι έκανα λάθος. Μα αν δεν το θυμάσαι, θα ακολουθήσω τη δική μου μνήμη και θα αφήσω τον δικό μου αριθμό. Επειδή έχω προσπαθήσει αρκετά να αποφύγω τα όποια ψεύδη στο βιβλίο, έτσι, αν υπάρχει για κάτι αμφιβολία, θα προτιμούσα να πω κάτι που δεν είναι αληθές, παρά να πω ψέματα. Εν συντομία, προτιμώ να είμαι έντιμος παρά έξυπνος.

Αλλά αυτή η δυσκολία μπορεί εύκολα να ξεκαθαριστεί, αν ρωτήσεις τον Ραφαήλ γι' αυτό το θέμα — είτε τον δεις προσωπικά είτε του στείλεις επιστολή. Και πρέπει να το κάνεις έτσι κι αλλιώς, εξαιτίας ενός άλλου προβλήματος που έχει εμφανιστεί — για το αν ήταν δικό μου λάθος ή του Ραφαήλ ή δικό σου δεν είμαι σίγουρος. Γιατί αυτός ποτέ δεν σκέφτηκε να μας πει σε ποιο μέρος του Νέου Κόσμου βρίσκεται η Ουτοπία. Ευχαρίστως

θα έδινα ακόμη και ένα μεγάλο χρηματικό ποσό για να διορθώσω αυτή την παράλειψη, διότι πραγματικά ντρέπομαι να μη γνωρίζω πού βρίσκεται το νησί αυτό για το οποίο έχω γράψει τόσο πολλά. Εξάλλου υπάρχουν διάφορα άτομα εδώ, συγκεκριμένα ένας, άνθρωπος ευσεβής και καθηγητής θεολογίας, που επιθυμεί σφόδρα να πάει στην Ουτοπία. Το κίνητρό του σε καμία περίπτωση δεν είναι ανώφελη περιέργεια, μια λαχτάρα για νέα αξιόθεατα, αλλά μάλλον μια επιθυμία να προαγάγει την ενίσχυση της θρησκείας μας που έκανε μια καλή αρχή σ' αυτή τη χώρα. Για να το κάνει όπως πρέπει, αποφάσισε να σταλεί εκεί από τον πάπα, ακόμη και να ονομαστεί επίσκοπος των Ουτοπιανών. Δεν έχει κανέναν ενδοιασμό να κάνει αίτηση γι' αυτήν τη θέση, επειδή το θεωρεί ιερή φιλοδοξία που δεν έχει ως κίνητρο τη δόξα και το κέρδος αλλά τον θρησκευτικό ζήλο.

Γι' αυτό, σε παρακαλώ, αγαπητέ Πέτρο, να επικοινωνήσεις με τον Υθλοδαίο —διά ζώσης αν μπορείς ή με επιστολή αν έχει φύγει— και να βεβαιωθείς ότι το έργο μου δεν περιέχει κάτι το ψευδές και δεν παραλείπει κάτι που είναι αληθές. Ίσως θα ήταν καλύτερο να του δείξεις το ίδιο το βιβλίο. Διότι, αν έχω κάνει κάποιο λάθος, δεν υπάρχει καλύτερος από αυτόν για να με διορθώσει· αλλά ακόμη κι αυτός δεν μπορεί να το κάνει αν δεν διαβάσει το βιβλίο. Επιπλέον, θα μπορέσεις να ανακαλύψεις μ' αυτό τον τρόπο αν είναι ευχαριστημένος ή δυσαρεστημένος με το βιβλίο που έγραψα. Επειδή, αν έχει αποφασίσει να περιγράψει ο ίδιος την ιστορία του, ίσως να μη θέλει να το κάνω εγώ· και εγώ, επίσης, θα λυπηθώ, αν με το να εκδώσω την πολιτεία της Ουτοπίας θα κλέψω από τον ίδιο και την ιστορία του το άνθος της καινοτομίας.

Αλλά, για να σου πω την αλήθεια, διχάζομαι για το αν πρέπει να εκδώσω το βιβλίο εντέλει. Επειδή οι προτιμήσεις των ανθρώπων είναι τόσο πολυποίκιλες, τα νεύρα κάποιων είναι σε

άσχημη κατάσταση, κάποιοι είναι τόσο αγνώμονες, η κρίση τους είναι τόσο ανόητη, που φαίνεται να μην υπάρχει κάποιος λόγος να τυπώσει κανείς ένα βιβλίο που οι άλλοι θα το αντιμετωπίσουν με περιφρόνηση και αγνωμοσύνη. Καλύτερα απλώς να ακολουθήσει κανείς τις φυσικές του τάσεις και να ζήσει μια χαρούμενη ζωή, παρά να βασανίζεται να εκδώσει κάτι είτε άχρηστο είτε δυσάρεστο. Οι περισσότεροι άνθρωποι δεν γνωρίζουν τίποτα από λογοτεχνία: πολλοί την απεχθάνονται. Οι ηλίθιοι απορρίπτουν ως δύσκολο ό,τι δεν είναι ηλίθιο. Οι διανοούμενοι απορρίπτουν ως ασήμαντο ό,τι δεν βρίσκεται από λέξεις απαρχαιωμένες. Κάποιοι αναγνώστες εγκρίνουν μόνο τους αρχαίους συγγραφείς: σε πολλούς ανθρώπους αρέσουν μόνο όσα οι ίδιοι γράφουν. Κάποιος είναι τόσο σοβαρός που δεν επιτρέπει την παραμικρή υποψία χιούμορ, ενώ άλλος είναι τόσο άνοστος που δεν ανέχεται την αλμύρα της εξυπνάδας. Κάποιοι είναι τόσο πεζοί που και η πιο ανεπαίσθητη ειρωνεία τούς φοβίζει, όπως το νερό φοβίζει εκείνους που τους έχει δαγκώσει ένα λυσσασμένο σκυλί: κάποιοι αλλάζουν τόσο συχνά απόψεις που τους αρέσει ένα πράγμα όταν κάθονται και άλλο όταν σηκώνονται.

Αυτοί οι άνθρωποι κάθονται στις ταβέρνες και πίνοντας ασκούν κριτική στην ευφυΐα των συγγραφέων. Με απόλυτη βεβαιότητα καταδικάζουν κάθε συγγραφέα από τα γραπτά του, ανάλογα με την επιθυμία τους, μαδώντας το καθένα σαν να είχε γένια. Αλλά οι ίδιοι παραμένουν ασφαλείς — («εκτός εμβέλειας»), ως πούμε. Δεν έχει νόημα να προσπαθήσεις να τους τραβήξεις τα μαλλιά: αυτοί οι καλοί άνθρωποι είναι τόσο κοντά ξυρισμένοι που δεν υπάρχουν αρκετά μαλλιά στο κεφάλι τους για να τους πιάσεις.

Επιπλέον, κάποιοι άνθρωποι είναι τόσο αχάριστοι που ακόμη κι αν ευχαριστηθούν από ένα έργο, δεν συμπαθούν περισσότερο τον συγγραφέα. Δεν διαφέρουν από τους αγενείς επισκέπτες που, αφού διασκέδασαν αφειδώς σε ένα θεσπέσιο δείπνο, στο

τέλος πηγαίνουν φουσκωμένοι από το φαγητό στο σπίτι τους χωρίς να πουν ούτε ένα ευχαριστώ στον οικοδεσπότη που τους προσκάλεσε. Ωραίο που είναι να κάνεις ένα δείπνο με δικά σου έξοδα σε ανθρώπους με τόσο σχολαστικό ουρανίσκο και τόσο πολυποίκιλα γούστα και που θα θυμηθούν και θα σε ανταμείψουν με τέτοιες ευχαριστίες!

Εντούτοις, αγαπητέ Πέτρο, συζήτησε με τον Υθλοδαίο τα σημεία που σου ανέφερα. Αργότερα θα είμαι ελεύθερος να σκεφτώ το ζήτημα ακόμη μία φορά. Αν δώσει τη συγκατάθεσή του —μιας και τώρα πλέον είναι αργά να το σκεφτώ, αφού έχω γράψει το βιβλίο— σε ό,τι αφορά τους άλλους ενδιασμούς που έχω για την έκδοσή του θα ακολουθήσω τις συμβουλές των φίλων μου και ειδικότερα τη δική σου. Αντίο, πολυαγαπημένε μου Πέτρο Αιγίδιε· δώσε τα χαιρετίσματά μου στην εξαιρετική σύζυγό σου. Να μ' αγαπάς όπως μ' αγαπούσες πάντα· εγώ σ' αγαπώ περισσότερο από ποτέ.

ΒΙΒΛΙΟ ΠΡΩΤΟ

Της αφήγησης του εξάιρετου
Ραφαήλ Υθλοδαίου
σχετικά με την καλύτερη σύσταση
της πολιτείας, όπως καταγράφηκε
από τον γνωστό Τόμας Μορ,
υποδιοικητή στην περίφημη πόλη
της Βρετανίας, το Λονδίνο

Ο πιο ανίκητος βασιλιάς της Αγγλίας, ο Ερρίκος, ο όγδοος στη σειρά με το όνομα αυτό, ηγεμόνας προικισμένος με αρετές πέρα από κάθε άλλον, είχε πρόσφατα μια αντι-παράθεση για κάποια θέματα, όχι ήσσονος σημασίας, με τον Κάρολο, τον σεβαστό βασιλιά της Καστίλης, και με έστειλε στη Φλάνδρα ως εκπρόσωπό του για τις συζητήσεις και τις τελικές αποφάσεις. Ήμουν συνοδός και συνεργάτης σ' αυτόν τον ασύγκριτο άνδρα, τον Κάθμπερτ Τάνστολ, τον οποίο ο βασιλιάς πρόσφατα διόρισε έφορο των Δημοσίων Αρχείων, γεγονός το οποίο προκάλεσε σε όλους μεγάλο ενθουσιασμό. Δεν θα πω κάτι για να επαινέσω αυτόν τον άνδρα, όχι επειδή φοβάμαι ότι μπορεί να αμφισβητηθεί η κρίση ενός φίλου, αλλά επειδή η ακεραιότητά του και η παιδεία του είναι πολύ μεγαλύτερες απ' όσο μπορώ εγώ να περιγράψω και γνωστές σε όλους, ώστε δεν χρειάζονται τους δικούς μου επαίνους — εκτός κι αν ήθελα, σύμφωνα με την παροιμία, (να δείξω τον ήλιο μ' ένα φανάρι).

Εκείνοι που ορίστηκαν από τον ηγεμόνα για να συζητήσουν μαζί μας, όλοι τους εξαιρετοι άνθρωποι, μας συνάντησαν στη Βρύγη όπως είχε κανονιστεί εκ των προτέρων. Επικεφαλής και αρχηγός τους ήταν ο δήμαρχος της Βρύγης, ένας εξέχων άνδρας. Αλλά ο κύριος ομιλητής και εκείνος που τους καθοδηγούσε ήταν ο Γεώργιος Θεμισίκιος, ο δήμαρχος του Κάσελ, άνδρας ευφραδής από τη φύση του αλλά και λόγω παιδείας, επίσης εξαιρετικά νομομαθής και πολύ ικανός σε θέματα διπλωματίας, λόγω της μεγάλης του ικανότητας και της μεγάλης του εμπειρίας. Αφού συναντηθήκαμε κάποιες φορές, παρέμεναν μερικά σημεία σχε-

τικά με τα οποία δεν μπορούσαμε να έρθουμε σε συμφωνία: έτσι εκείνοι διέκοψαν τις συζητήσεις και πήγαν στις Βρυξέλλες για λίγες μέρες, ώστε να μάθουν την άποψη του ηγεμόνα τους.

Εντωμεταξύ, καθώς το απαιτούσε η δουλειά μου, πήγα στην Αμβέρσα. Από τους ανθρώπους που με επισκέφτηκαν όσο βρισκόμουν εκεί, κανένας δεν ήταν πιο καλοδεχούμενος από τον Πέτρο Αιγίδιο. Ήταν γέννημα θρέμμα της Αμβέρσας, άνθρωπος με μεγάλη φήμη, που ήδη κατείχε καλή θέση και άξιζε ακόμη καλύτερη: θα δυσκολευόμουν να πω αν αυτός ο νέος άνδρας ξεχώριζε για τη μόρφωσή του ή για τον χαρακτήρα του. Εκτός του ότι ήταν καλλιεργημένος, ενάρετος και ευγενικός με όλους, με τους φίλους του είναι τόσο ανοιχτόκαρδος, στοργικός, πιστός και ειλικρινής που θα δυσκολευόσουν να βρεις κάποιον άλλον, οπουδήποτε, που να συγκρίνεται μαζί του. Κανείς δεν είναι τόσο ταπεινός και ειλικρινής: κανείς δεν συνδυάζει καλύτερα την απλότητα με τη σοφία. Εκτός αυτού, στις συζητήσεις του είναι τόσο ευχάριστος και τόσο πνευματώδης, χωρίς κακία, ώστε ο φλογερός πόθος που αισθανόμουν για να δω ξανά την πατρίδα μου, το σπίτι μου, τη γυναίκα μου και τα παιδιά μου (από τα οποία είχα χωριστεί για πάνω από τέσσερις μήνες) μετριάστηκε από την ευχάριστη παρέα του και την απολαυστική συζήτηση μαζί του.

Μια μέρα μετά τη λειτουργία που παρακολούθησα στον καθεδρικό ναό της Παναγίας, την πιο όμορφη και πιο διάσημη εκκλησία στην Αμβέρσα, ήμουν έτοιμος να επιστρέψω στο κατάλυμά μου, όταν τον είδα να συζητάει με έναν ξένο, έναν άνδρα ηλικιωμένο, με ηλιοκαμένο πρόσωπο, μακριά γενειάδα και έναν μανδύα ριγμένο πρόχειρα στους ώμους του: από το πρόσωπό του και το ντύσιμό του μου φάνηκε ότι ήταν καπετάνιος σε πλοίο. Όταν με είδε ο Πέτρος ήρθε κοντά μου και με χαιρέτησε. Και καθώς ετοιμαζόμουν να ανταποδώσω τον χαιρετισμό με πήρε πιο δίπλα και μου λέει δείχνοντας τον άνδρα με τον οποίο τον είχα δει να

συνομιλεί: «Βλέπεις αυτόν τον άνθρωπο; Τώρα μόλις σκεφτόμουν να τον φέρω στο σπίτι σου».

«Θα τον καλοδεχόμουν», του είπα, «επειδή είναι φίλος σου».

«Θα τον καλοδεχόσουν επίσης γι' αυτό που είναι», μου απάντησε, «επειδή δεν υπάρχει κανείς ζωντανός που μπορεί να σου δώσει τόσο πολλές πληροφορίες για άγνωστες χώρες και άγνωστα έθνη, πράγμα το οποίο γνωρίζω ότι το επιθυμείς σε μεγάλο βαθμό».

«Σ' αυτή την περίπτωση», είπα εγώ, «δεν έπεσα έξω στην κρίση μου, γιατί με την πρώτη ματιά τον πέρασα για ναυτικό».

«Κι όμως, έπεσες πολύ έξω», είπε εκείνος, «επειδή ταξίδεψε στις θάλασσες όχι σαν τον ναυτικό Παλίνουρο⁶, αλλά σαν τον Οδυσσέα ή, μάλλον, σαν τον Πλάτωνα». Αυτός ο άνθρωπος, που ονομάζεται Ραφαήλ —το οικογενειακό του όνομα είναι Υθλοδαίος—, γνωρίζει πολύ καλά τη λατινική γλώσσα και άριστα την ελληνική. Μελέτησε περισσότερο τα ελληνικά επειδή ενδιαφέρεται πρωτίστως για τη φιλοσοφία και γνωρίζει ότι σ' αυτόν τον τομέα οι Ρωμαίοι δεν μας άφησαν τίποτα αξιοσημείωτο, με εξαίρεση ορισμένα έργα του Σενέκα και του Κικέρωνα. Ανυπομονώντας να γνωρίσει τον κόσμο άφησε στα αδέρφια του την κληρονομιά που είχε στην πατρίδα του (είναι Πορτογάλος) και ακολούθησε τον Αμερίγκο Βεσπούτσι⁷. Ήταν συνέχεια μαζί του, στα τρία από τα τέσσερα ταξίδια για τα οποία έγραψε και τώρα όλοι τα διαβάζουν, αλλά στο τελευταίο ταξίδι δεν επέστρεψε μαζί του. Έπειτα από μεγάλη πείση και διαμαρτυρία κατόρθωσε να πάρει την άδεια του Βεσπούτσι, ώστε να είναι ένας από τους είκοσι τέσσερις που έμειναν πίσω στον τελευταίο σταθμό, φρουρά σε ένα απομακρυσμένο οχυρό. Έμεινε εκεί επειδή το ήθελε, καθώς νοιαζόταν περισσότερο για τα ταξίδια παρά για τον τάφο του. Συχνά έλεγε ότι «ο άνθρωπος που δεν έχει τάφο έχει για σκεπή τον ουρανό» και ότι «απ' όπου κι αν ξεκινάει

κανείς, ο δρόμος για τον ουρανό είναι ανοιχτός από παντού». Κι όμως, αυτές του τις απόψεις θα τις είχε πληρώσει ακριβώς αν δεν τον αγαπούσε ο Θεός. Μετά την αναχώρηση του Βεσπούτσι ταξίδεψε σε πολλές χώρες με συντροφιά πέντε άλλους από το φρούριο. Στο τέλος, με τη θαυμαστή εύνοια της τύχης, κατάφερε να φτάσει στην Ταπροβάνη και από κει στο Κάλικουτ, όπου συμπτωματικά συνάντησε πορτογαλικά πλοία και έτσι, πέρα από κάθε ελπίδα, επέστρεψε στην πατρίδα του.

Μόλις μου τα είπε αυτά ο Πέτρος, τον ευχαρίστησα που είχε την ευγενή καλοσύνη να με συστήσει σε έναν άνθρωπο που, όπως πίστευε, η συζήτηση μαζί του θα με ευχαριστούσε, και στη συνέχεια στράφηκα στον Ραφαήλ. Αφού χαιρετηθήκαμε και ανταλλάξαμε τις συνηθισμένες αβρότητες που ανταλλάσσουν οι ξένοι όταν συναντιούνται για πρώτη φορά, φύγαμε όλοι για το σπίτι μου. Εκεί, στον κήπο, καθίσαμε σ' ένα παγκάκι που ήταν σκεπασμένο με χλόη για να συζητήσουμε.

Μας είπε ότι μετά την αναχώρηση του Βεσπούτσι ο ίδιος και οι σύντροφοί του που είχαν μείνει στο οχυρό συναντήθηκαν με τους ντόπιους και μιλώντας ευχάριστα κέρδισαν σταδιακά την εύνοιά τους. Έτσι, σε σύντομο χρονικό διάστημα άρχισαν να ζουν με τους ντόπιους αναπτύσσοντας όχι απλώς φιλικές αλλά και εγκάρδιες σχέσεις. Μας είπε ότι κέρδισαν την εύνοια ενός ηγεμόνα (ξέχασα το όνομα και τη χώρα του). Μας είπε πώς με γενναιοδωρία τους προσέφερε όχι μόνο προμήθειες αλλά και μέσα για να ταξιδέψουν — βάρκες για το νερό, άμαξες για τη στεριά. Επιπλέον, τους έδωσε και έναν έμπιστο οδηγό για το ταξίδι, ώστε να τους συστήνει εκ μέρους του σε άλλους ηγεμόνες. Έπειτα από ταξίδι πολλών ημερών, είπε, συνάντησαν πόλεις μεγάλες και μικρές και δημοκρατίες που είχαν πολύ πληθυσμό και διοικούνταν καλά.

Ασφαλώς, κάτω από τον Ισημερινό και εκατέρωθεν της γραμμής που κινείται ο ήλιος βρίσκονται αγανείς έρημοι που καίγονται

από την ασταμάτητη ζέστη. Όλη η περιοχή είναι γυμνή και άθλια, άγρια και ακαλλιέργητη, και εκεί ζουν άγρια ζώα και ερπετά, ενώ οι άνθρωποι που κατοικούν εκεί δεν είναι λιγότερο επικίνδυνοι από τα θηρία. Αλλά καθώς συνεχίζεις, όλα αλλάζουν προς το καλύτερο. Ο ήλιος γίνεται λιγότερο τρομερός, η γη γίνεται πιο πράσινη, τα πλάσματα λιγότερο επιθετικά. Στο τέλος συναντάς ανθρώπους σε πόλεις και χωριά που έχουν εμπορικές συναλλαγές όχι μόνο μεταξύ τους και με τους γείτονές τους, αλλά και με ξένες χώρες από θάλασσα και από στεριά. Μετά απ' αυτό, είπε, μπορούσαν να επισκεφτούν διαφορετικές περιοχές προς κάθε κατεύθυνση, επειδή δεν υπήρχε πλοίο που να έφευγε για ταξίδι στο οποίο να μην ήταν καλοδεχούμενοι επιβάτες εκείνος και οι σύντροφοί του.

Τα πλεούμενα που είδαν στις πρώτες περιοχές είχαν επίπεδη βάση, είπε, τα πανιά τους ήταν κατασκευασμένα από πάπυρο και ψάθα, ενώ σε άλλες περιπτώσεις από δέρμα. Αργότερα βρήκαν καράβια με καρίνα μυτερή και πανιά από καραβόπανο που από κάθε άποψη έμοιαζαν με τα δικά μας. Οι ναυτικοί ήταν ικανοί στον δυνατό αέρα και στη φουρτούνα· αλλά του ήταν ευγνωμόνες, είπε ο Ραφαήλ, που τους έδειξε τη χρήση της πυξίδας, την οποία αγνοούσαν παντελώς. Γι' αυτό τον λόγο προηγουμένως ταξίδευαν με πολλή προσοχή και μόνο το καλοκαίρι. Τώρα όμως είχαν μεγάλη εμπιστοσύνη σ' αυτό τον μαγνήτη και δεν φοβόντουσαν πλέον καθόλου τον χειμώνα, και είχαν την τάση να γίνονται απρόσεκτοι παρά ασφαλείς. Υπάρχει όμως ο κίνδυνος η παρατολμία τους, εξαιτίας αυτής της μηχανής, η οποία θεωρούσαν ότι τους έδινε μεγάλο πλεονέκτημα, να γίνει η αιτία μεγάλων προβλημάτων.

Θα χρειαζόταν πολύς χρόνος για να επαναλάβω όσα μας είπε ο Ραφαήλ ότι παρατήρησε σε κάθε τόπο, και άλλωστε δεν είναι κάτι που εξυπηρετεί τις προθέσεις μου. Ενδεχομένως να πω

περισσότερα γι' αυτά τα πράγματα σε άλλη περίπτωση, ειδικότερα για εκείνα τα οποία δεν πρέπει να αγνοούνται — πάνω απ' όλα για τους θεσμούς και τους νόμους που ήταν σοφοί και συνετοί και που τους είδε να εφαρμόζονται σε πολιτισμένα έθνη. Του κάναμε πολλές ενθουσιώδεις ερωτήσεις γι' αυτά τα πράγματα και μας απάντησε με μεγάλη προθυμία. Δεν ρωτήσαμε, ωστόσο, για τέρατα, επειδή όλα αυτά έχουν ξαναειπωθεί. Δεν υπάρχει μέρος που δεν θα συναντήσεις μια Σκύλλα⁸, μια πεινασμένη Κελαινώ⁹, ανθρωποφάγους Λαιστρυγόνες και άλλα τέτοια τερατώδη όντα, όμως δύσκολα θα βρεις καλούς και σοφά εκπαιδευμένους πολίτες. Αν και μας είπε για πολλές ασύνετες συνήθειες σ' εκείνες τις χώρες, μας περιέγραψε και αρκετά άλλα έθιμα από τα οποία οι δικές μας πόλεις, τα έθνη, τα κράτη και τα βασίλειά μας θα μπορούσαν να διδαχθούν ώστε να διορθώσουν τα λάθη τους. Αυτά, όμως, θα τα συζητήσω αλλού, όπως είπα. Τώρα θα αναφερθώ μόνο σε όσα μας είπε για τα έθιμα και τους θεσμούς των Ουτοπιανών, αλλά αρχικά θα αφηγηθώ τη συζήτηση που τον έκανε να μιλήσει για εκείνη την πολιτεία. Ο Ραφαήλ πολύ στοχαστικά αναφέρθηκε σε πράγματα που γίνονται στραβά τόσο σ' αυτό το ημισφαίριο όσο και σ' εκείνο (και υπάρχουν πολλά που γίνονται στραβά και στα δύο ημισφαίρια), και μίλησε για τους πιο σοφούς νόμους που εφαρμόζονται τόσο σ' εμάς όσο και σ' εκείνους, μιλώντας με τέτοια οξύνοια για τα έθιμα και τους θεσμούς της κάθε τοποθεσίας που επισκέφτηκε, λες και ζούσε εκεί όλη του τη ζωή. Ο Πέτρος ήταν έκπληκτος. «Αγαπητέ Ραφαήλ», του είπε, «απορώ πώς δεν βρίσκεσαι στην υπηρεσία κάποιου βασιλιά· επειδή δεν γνωρίζω ούτε έναν ηγεμόνα που δεν θα ήταν ευχαριστημένος να σε έχει δίπλα του. Η μόρφωσή σου και οι γνώσεις σου για διάφορες χώρες και λαούς θα τον διασκέδαζαν, ενώ οι συμβουλές σου και τα παραδείγματα που θα του πρόσφερες θα τον βοηθούσαν στο συμβούλιο. Έτσι

και στον εαυτό σου θα έκανες καλό, αλλά και θα μπορούσες να βοηθάς τους συγγενείς και τους φίλους σου».

«Σε ό,τι αφορά τους συγγενείς και τους φίλους μου», απάντησε εκείνος, «δεν με απασχολούν ιδιαίτερω, επειδή θεωρώ ότι ήδη έχω κάνει το καθήκον μου ως όφειλα. Ενώ ήμουν ακόμη νέος και υγιής, διένειμα στους συγγενείς και στους φίλους όλα εκείνα τα υπάρχοντα που άλλοι δεν τα αποχωρίζονται παρά μόνο όταν γεράσουν και αρρωστήσουν (και πάλι το κάνουν απρόθυμα, μόνο και μόνο επειδή δεν μπορούν να τα κρατήσουν). Νομίζω ότι θα πρέπει να είναι ευτυχισμένοι μ' αυτό το δώρο που τους έκανα και να μην επιμένουν, ούτε και να προσδοκούν, για το δικό τους το καλό να υποδουλωθώ σε οποιονδήποτε βασιλιά».

«Σωστά τα λες», είπε ο Πέτρος, «αλλά εγώ δεν εννοώ να γίνεις υπηρέτης κάποιου βασιλιά, απλώς είπα να του παρέχεις τις υπηρεσίες σου».

«Η διαφορά είναι μικρή», είπε ο Ραφαήλ¹⁰.

«Εντάξει», αποκρίθηκε ο Πέτρος, «όπως όμως κι αν το πεις, δεν βρίσκω άλλον τρόπο με τον οποίο μπορείς να είσαι χρήσιμος στους φίλους σου και τους ανθρώπους γενικά και, επιπρόσθετα, να κάνεις πιο ευτυχισμένο τον εαυτό σου».

«Πιο ευτυχισμένο, αλήθεια!» είπε ο Ραφαήλ. «Θα έκανε τη ζωή μου πιο χαρούμενη ένας τρόπος ζωής που απεχθάνομαι; Όπως είναι η ζωή μου τώρα, ζω όπως εγώ θέλω, και μόνο λίγοι αυλικοί, όσο μεγάλοςχημοι κι αν είναι, μπορούν να το πουν αυτό. Στην πραγματικότητα είναι πολλοί όσοι επιζητούν την εύνοια των ισχυρών και δεν θα τους ενοχλήσει αν δεν γίνω κι εγώ, ή κάποιοι άλλοι σαν κι εμένα, σαν αυτούς».

Έπειτα είπα εγώ: «Είναι ξεκάθαρο, αγαπητέ Ραφαήλ, ότι δεν αναζητάς ούτε τα πλούτη ούτε τη δύναμη και ειλικρινά σέβομαι και εκτιμώ τους ανθρώπους που σκέφτονται σαν κι εσένα, παρά τους ανθρώπους που διαθέτουν υψηλό κύρος και εξουσίες. Εντού-

τοίς, θεωρώ πως αν μπορούσες να αφιερώσεις την εξυπνάδα σου και την ενέργειά σου στα δημόσια θέματα, θα έκανες κάτι αντάξιο της ταπεινής και αληθινά φιλοσοφικής φύσης σου, ακόμη κι αν αυτό είναι κάτι που δεν σου αρέσει ιδιαίτερα. Και θα προσέφερες αυτή την υπηρεσία καλύτερα αν μπορούσες να μπεις στο συμβούλιο κάποιου σημαντικού ηγεμόνα και να τον υποκινείς να κάνει δίκαιες και ευγενείς πράξεις (κάτι που είμαι σίγουρος ότι θα μπορούσες να κάνεις): γιατί από τον ηγεμόνα απορρέουν όλα τα καλά και τα κακά για τον λαό, όπως από μια αστείρευτη πηγή. Αλλά οι πολλές γνώσεις σου, ακόμη και χωρίς εμπειρία, και η μεγάλη εμπειρία σου, ακόμη και χωρίς γνώσεις, θα σε καθιστούσαν εντυπωσιακό σύμβουλο οποιουδήποτε ηγεμόνα στον κόσμο».

«Εδώ σφάλεις διπλά, αγαπητέ Μορ», είπε. «Πρώτα σε ό,τι αφορά εμένα και, δεύτερον, σε ό,τι αφορά την ίδια την κατάσταση. Δεν έχω την ικανότητα που μου αποδίδεις, αλλά ακόμη και αν την είχα στον μέγιστο βαθμό, δεν θα προσέφερα κάτι στο κοινό συμφέρον αν αντάλασσα τη στοχαστική μου άνεση με την πρακτική δράση. Διότι, πρώτα απ' όλα, οι περισσότεροι ηγεμόνες δεν ενδιαφέρονται για ειρηνικά επιτεύγματα αλλά για την τέχνη του πολέμου, για την οποία εγώ ούτε έχω κάποια ικανότητα αλλά ούτε και ενδιαφέρον. Γενικά ενδιαφέρονται να αποκτήσουν περισσότερα βασίλεια με κάθε δυνατό μέσο, παρά να κυβερνήσουν σωστά εκείνα που ήδη έχουν. Εξάλλου, οι σύμβουλοι των ηγεμόνων είναι ήδη αρκετά σοφοί ώστε δεν χρειάζεται να δεχθούν ή να εγκρίνουν συμβουλές από κανέναν άλλον — ή, τουλάχιστον, αυτή την ιδέα έχουν για τον εαυτό τους. Την ίδια στιγμή επιδοκιμάζουν και κολακεύουν τις πιο παράλογες απόψεις των εκλεκτών του ηγεμόνα, καθώς ελπίζουν μέσω αυτών να έχουν την εύνοιά του. Και είναι φυσικό, βέβαια, κάθε άνθρωπος να παινεύει το σπίτι του: το κοράκι αγαπά τους νεοσσούς του και ο πίθηκος τα μικρά του.

»Τώρα, μέσα σε μια ομήγυρη αποτελούμενη από ανθρώπους που φθονούν όλους τους άλλους και θαυμάζουν μόνο τον εαυτό τους, εάν κάποιος προτείνει κάτι που διάβασε παλιότερα ή είδε να γίνεται σε άλλα μέρη, όλοι εκείνοι που τον ακούν αντιδρούν σαν να βρίσκεται σε κίνδυνο όλη η φήμη της σοφίας τους και φοβούνται μήπως θεωρηθούν ανόητοι, εκτός κι αν μπορούν να εντοπίσουν σφάλματα στα λόγια του. Και αν όλα τα άλλα αποτύχουν, τότε βρίσκουν καταφύγιο σε κάποια επισήμανση σαν κι αυτή: “Ο τρόπος που το κάνουμε ήταν ικανοποιητικός για τους προγόνους μας και μακάρι κι εμείς να είμαστε τόσο σοφοί όσο κι εκείνοι”. Και μ’ αυτή τη βαθυστόχαστη σκέψη ξανακάθονται σαν να έχουν πει την τελευταία λέξη για το θέμα — υπονοώντας, φυσικά, ότι θα ήταν πολύ επικίνδυνο να αποδειχθεί κάποιος, σε οποιοδήποτε θέμα, σοφότερος από τους προγόνους του. Για την ακρίβεια, δεν έχουμε κανέναν ενδοιασμό να παραμελήσουμε ό,τι καλό μας άφησαν οι πρόγονοί μας· αν, ωστόσο, σε κάποια θέματα να είναι πιο συνετοί έπρεπε οι πρόγονοί μας να είχαν φροντίσει, αμέσως και με μεγάλη προθυμία αρπάζουμε τη δικαιολογία για την τιμή που πρέπει να αποδίδουμε στο παρελθόν και απελπισμένα πιανόμαστε από αυτήν. Τέτοιες αλαζονικές, πεισματώδεις και γελοίες κρίσεις αντιμετώπισα πολλές φορές και, μάλιστα, μία φορά και στην Αγγλία ακόμη».

«(Τι!)» είπα. «Έχεις πάει και στην πατρίδα μου;»

«(Ναι)», είπε εκείνος, «πέρασα αρκετούς μήνες εκεί. Λίγο μετά την εξέγερση των κατοίκων της δυτικής Αγγλίας κατά του βασιλιά τους που κατεστάλη με την οικιτήρ σφαγή των επαναστατών¹¹. Κατά τη διάρκεια της παραμονής μου συνδέθηκα με τον αιδεσιμότατο Τζον Μόρτον, αρχιεπίσκοπο του Κάντερμπερι και καρδινάλιο και που επίσης ήταν, εκείνο τον καιρό, Λόρδος Καγκελάριος της Αγγλίας. Ήταν ένας άνδρας, αγαπητέ Πέτρο (ο Μορ γνωρίζει ήδη τι θα πω), πολύ σεβαστός τόσο για τη

σοφία του και την αρετή του όσο και για την εξουσία που είχε. Ήταν μετρίου αναστήματος και ευθυτενής παρά τα χρόνια του· η εμφάνισή του ενέπνεε σεβασμό και όχι φόβο. Στη συζήτηση δεν ήταν αποτρεπτικός, αν και παρέμενε σοβαρός και νηφάλιος. Όταν διάφοροι τον επισκέπτονταν και του ζητούσαν κάτι, του άρεσε να δοκιμάζει την εξυπνάδα και την ετοιμότητά τους μιλώντας τους απότομα, αλλά όχι με κακία. Του άρεσε να αποκαλύπτει αυτά τα γνωρίσματα, που ήταν και γνωρίσματα της δικής του φύσης, αρκεί να μη συνοδεύονταν από αναίδεια· και θεωρούσε ότι αυτού του είδους οι άνθρωποι είναι οι πιο κατάλληλοι για να κάνουν αυτό που πρέπει. Ο λόγος του είχε χάρη και ήταν συγκεκριμένος, γνώριζε πολύ καλά τους νόμους, είχε απαράμιλλη κατανόηση και εξαιρετική μνήμη, καθώς είχε βελτιώσει τις φυσικές του ικανότητες με τη μελέτη και την άσκηση. Τον καιρό που βρισκόμουν στην Αγγλία, ο βασιλιάς βασιζόταν σε πολύ μεγάλο βαθμό στις συμβουλές του και φαινόταν ότι ήταν η κινητήρια δύναμη για όλα τα δημόσια θέματα. Τον είχαν πάρει κατευθείαν από το σχολείο στη βασιλική αυλή ενώ ήταν ακόμη παιδί, και αφιέρωσε τη ζωή του σε σημαντικά ζητήματα, στροβιλίστηκε από βίαιες αλλαγές της τύχης έτσι ώστε εν μέσω μεγάλων κινδύνων έμαθε την πρακτική σοφία που δεν τη χάνεις όταν την αποκτάς μέσα από δυσκολίες.

Όποτε μια μέρα, ενώ γευμάτιζα μαζί του, να παραβρίσκειται και ένας νομικός, ο οποίος γνώριζε τους νόμους της χώρας σου και με κάποια αφορμή άρχισε να επαινεί την αυστηρή εκτέλεση της δικαιοσύνης που εφαρμοζόταν εκείνον τον καιρό στους κλέφτες. Τους εκτελούσαν οπουδήποτε, είπε, είκοσι τη φορά σε μία αγχόνη. Και μετά δήλωσε πως δεν μπορούσε να καταλάβει πώς τόσο πολλοί κλέφτες ξεφύτρωναν παντού, ενώ τόσο λίγοι ξέφευγαν από την αγχόνη. Τόλμησα να μιλήσω ελεύθερα μπροστά στον καρδινάλιο και είπα: “Δεν υπάρχει λόγος να απο-

ρείτε: αυτός ο τρόπος τιμωρίας των κλεφτών ξεπερνάει τα όρια της δικαιοσύνης και σε καμία περίπτωση δεν είναι καλό για το δημόσιο συμφέρον. Η ποινή καθαυτή είναι πολύ σκληρή και δεν λειτουργεί αποτελεσματικά ως αποτρεπτικός παράγοντας. Η απλή κλοπή δεν είναι ένα τόσο σοβαρό έγκλημα που θα πρέπει να στοιχίζει τη ζωή ενός ανθρώπου και, ούτως ή άλλως, καμία ποινή, όσο αυστηρή κι αν είναι, δεν μπορεί να αποτρέψει κάποιους να κλέψουν αν δεν μπορούν να εξασφαλίσουν το φαγητό τους με άλλον τρόπο. Σ' αυτό το θέμα όχι μόνο η Αγγλία αλλά και το μεγαλύτερο μέρος του κόσμου φαίνεται ότι μιμείται τους κακούς δασκάλους που θα προτιμούσαν να μαστιγώσουν τους μαθητές τους από το να τους διδάξουν. Αυστηρές και μεγάλες ποινές θεσπίζονται για τους κλέφτες, ενώ θα ήταν πολύ καλύτερο να δίνονται τα μέσα στον κάθε άνθρωπο να βγάξει το ψωμί του μόνος του αντί να οδηγείται στην απαίσιμα αναγκαιότητα να κλέβει και μετά να πεθαίνει επειδή έκλεψε”.

“Ω, γι’ αυτό το θέμα έχουμε φροντίσει αρκετά”, είπε εκείνος. “Υπάρχει το εμπόριο, υπάρχει και η γεωργία, από τα οποία μπορεί κανείς να βγάλει το ψωμί του, εκτός αν επιλέξει οικειοθελώς να κάνει το κακό”.

“Όχι”, είπα, “δεν θα ξεφύγεις μ’ αυτόν τον τρόπο. Μπορούμε να αγνοήσουμε όλους εκείνους που γυρίζουν ανάπηροι από εξωτερικούς ή εμφυλίου πολέμους, όπως τελευταία από την εξέγερση της Κορνουάλης ή από τους πολέμους με τη Γαλλία. Αυτοί οι άντρες που ακρωτηριάστηκαν υπηρετώντας το κοινό καλό ή τον βασιλιά, είναι τελείως κατεστραμμένοι και δεν μπορούν να κάνουν την παλιά τους δουλειά ή να μάθουν μια καινούρια. Επειδή οι πόλεμοι είναι φαινόμενο παροδικό, ας τους αφήσουμε, λέω, αυτούς και ας δούμε τα όσα γίνονται μπροστά στα μάτια μας καθημερινά. Υπάρχουν πολλοί ευγενείς που ζουν σαν κηφήνες από τη δουλειά των άλλων, εννοώ από τους ενοικιαστές

τους που τους αφαιμάσσουν αυξάνοντας τα ενοίκια. (Αυτή είναι η μοναδική ιδέα που έχουν περί οικονομίας, επειδή διαφορετικά, με τις σπατάλες που κάνουν και τις ασωτίες, θα πέθαιναν φτωχοί.) Και επιπλέον, σέρνουν μαζί τους έναν συρφετό από αγρόσχολους ακολούθους που δεν έμαθαν ένα επάγγελμα στη ζωή τους από το οποίο θα μπορούσαν να ζήσουν. Και μόλις ο αφέντης τους πεθάνει, ή αρρωστήσουν οι ίδιοι, τους διώχνουν πάραυτα, επειδή οι αφέντες προτιμούν να συντηρούν κηφήνες παρά να βοηθούν αρρώστους, ενώ πολλές φορές η κληρονομιά του νεκρού δεν αρκεί για να συντηρήσει το σπίτι και τους ακολούθους. Αυτοί που θα βγουν στην κοινωνία θα πεθάνουν από την πείνα, εκτός αν γίνουν κλέφτες. Τι άλλο μπορούν να κάνουν; Όταν η περιπλάνησή τους φθείρει την υγεία τους και καταστρέφει τη γυαλάδα των ρούχων τους, όταν το πρόσωπό τους δείχνει ταλαιπωρημένο και τα ρούχα τους κουρελιασμένα, οι άνθρωποι που έχουν κάποιο αξίωμα δεν θα τους πάρουν στη δούλεψή τους. Ούτε οι αγρότες τολμούν να τους πάρουν για δουλειά, επειδή δεν χρειάζεται να τους πει κανείς ότι εκείνοι που έμαθαν να κάνουν τρυφηλή ζωή, εκείνοι που έχουν συνηθίσει να περπατούν με ύφος στους δρόμους φορώντας ένα σπαθί και νομίζοντας ότι είναι καλύτεροι απ' όλους, πιθανότατα θα βλέπουν απ' υψηλού όλους τους υπόλοιπους και θα τους περιφρονούν σαν να ήταν κατώτεροί τους. Αυτοί οι άνθρωποι δεν μπορούν να δουλέψουν με φτυάρι και αξίνα· δεν μπορούν να δουλέψουν δίπλα σε φτωχούς ανθρώπους με μικρό μισθό και ελάχιστο φαγητό”.

“Μα οφείλουμε να ενθαρρύνουμε ειδικά τέτοιους ανθρώπους”, είπε ο δικηγόρος. “Σε περίπτωση πολέμου η δύναμη και η ισχύς του στρατού μας βασίζονται σ’ αυτούς, επειδή έχουν πιο ευγενές και πιο θαρραλέο πνεύμα από τους εργάτες και τους αγρότες”.

“Είναι σαν να λες ότι για χάρη του πολέμου θα πρέπει να ενθαρρύνουμε τους κλέφτες”, απάντησα, “επειδή ποτέ δεν θα

μας λείψουν οι κλέφτες όσο έχουμε ανθρώπους σαν κι αυτούς. Όπως οι κλέφτες είναι καλοί στρατιώτες, οι στρατιώτες γίνονται επινοητικοί κλέφτες, και έτσι αυτοί οι δύο τρόποι ζωής βρίσκονται κοντά ο ένας στον άλλον. Αλλά αυτό το πρόβλημα, αν και είναι συχνό εδώ, δεν είναι μόνο δικό σας· είναι κοινό σε όλα τα έθνη. Η Γαλλία υποφέρει από μία πιο μολυσματική μάστιγα. Ακόμη και σε καιρό ειρήνης, αν μπορείς να την πεις ειρήνη, όλη η χώρα είναι γεμάτη και πολιορκείται από μισθοφόρους που τους έφεραν εκεί με την ίδια λογική που εσείς χρησιμοποιήσατε για τους ευγενείς ώστε να έχουν τεμπέληδες ακολούθους. Αυτοί οι μωρόσοφοι θεωρούν ότι η δημόσια ασφάλεια εξαρτάται από το να έχουν έτοιμο έναν ισχυρό στρατό που να αποτελείται κατά προτίμηση από βετεράνους στρατιώτες. Πιστεύουν ότι οι άντρες με απειρία δεν είναι αξιόπιστοι και κάποιες φορές επιδιώκουν τον πόλεμο ώστε να έχουν εκπαιδευμένους στρατιώτες· συνεπώς κόβονται τα λαρύγγια των ανθρώπων χωρίς λόγο — όπως εξαιρετικά το θέτει ο Σαλούστιος, «το χέρι και το μυαλό ξεμαθαίνουν από την έλλειψη εξάσκησης». Αλλά η Γαλλία έμαθε πόσο επιζήμιο είναι να ταΐζεις τέτοια τέρατα. Τα παραδείγματα της Ρώμης, της Καρχηδόνας, τη Συρίας και πολλών άλλων λαών δείχνουν το ίδιο πράγμα· επειδή όχι μόνο οι κυβερνήσεις αλλά και τα εδάφη τους, ακόμη και οι πόλεις τους καταστράφηκαν περισσότερες από μία φορές από τους δικούς τους στρατούς. Εξάλλου, αυτή η ετοιμότητα είναι κάτι που δεν χρειάζεται: ούτε και οι Γάλλοι στρατιώτες, που έχουν εκπαιδευτεί από την κούνια τους στον πόλεμο, δεν μπόρεσαν να νικήσουν τον δικό σας ανεκπαίδευτο στρατό. Δεν θα πω περισσότερα γι' αυτό το θέμα, για να μη φανώ κόλακας. Ούτως ή άλλως, ούτε οι τεχνίτες που ζουν στις πόλεις ούτε οι αγρότες που ζουν στην επαρχία —εκτός από εκείνους που η φυσική τους κατάσταση δεν είναι κατάλληλη για δύναμη ή τόλμη ή που έχασαν το ηθικό τους από την έλλειψη μέσων για

να ζήσουν την οικογένειά τους— φαίνεται να φοβούνται αυτούς τους οκνηρούς ακολούθους. Έτσι δεν χρειάζεται να ανησυχείτε ότι αυτοί οι ακόλουθοι, που κάποτε ήταν δυνατοί και δραστήριοι (γιατί αυτό είναι το μόνο είδος ανθρώπων που διαφθείρουν) αλλά τώρα είναι μαλθακοί και πλαδαροί από την απραξία και τη θηλυπρεπή ζωή, θα γίνονταν πιο αδύναμοι αν διδάσκονταν πρακτικές τέχνες για να κερδίσουν το ψωμί τους και εκπαιδευόνταν σε ανδρικές δουλειές. Πάντως, όσο κι αν το σκέφτομαι, δεν μπορώ να κατανοήσω γιατί είναι για το κοινό καλό να συντηρείτε ένα τέτοιο πλήθος ανθρώπων με την προοπτική του πολέμου, ανθρώπους που δημιουργούν προβλήματα και διαταράσσουν την ειρήνη: δεν έχετε πόλεμο, εκτός κι αν το επιλέξετε, ενώ η ειρήνη θα έπρεπε να σας ενδιαφέρει περισσότερο από τον πόλεμο. Ωστόσο, δεν είναι μόνο αυτός ο λόγος που οι άνθρωποι οδηγούνται σε κλοπές. Υπάρχει κι άλλος λόγος, όπως το βλέπω εγώ, που προσιδιάζει ειδικά σε σας τους Άγγλους”.

“Ποιος είναι αυτός;” είπε ο καρδινάλιος.

“Τα πρόβατά σας”, είπα, “συνήθως είναι τόσο πειθήνια και τρώνε τόσο λίγο: τώρα, καθώς ακούω, έχουν γίνει τόσο άπληστα και άγρια που καταβροχθίζουν ακόμη και τους ανθρώπους. Καταστρέφουν και ερημώνουν λιβάδια, σπίτια και πόλεις. Δείτε σε ποιες περιοχές παράγεται το καλύτερο και πιο ακριβό μαλλί από τα αρνιά, εκεί όπου οι αριστοκράτες και οι γαιοκτήμονες, ναι, ακόμη και πολλοί καλοί ηγούμενοι —άγιοι άνθρωποι— δεν ικανοποιούνται από τα παλιά ενοίκια που έδινε η γη στους προκατόχους τους. Ζώντας άνετη και τρυφήλη ζωή χωρίς να κάνουν κανένα καλό στην κοινωνία, πλέον δεν τους ικανοποιεί τίποτα: πρέπει να κάνουν κακό. Γιατί δεν αφήνουν καθόλου ελεύθερη γη για καλλιέργεια: περιφράσσουν κάθε εκτάριο για βοσκότοπο: γκρεμίζουν σπίτια και ξεριζώνουν πόλεις διατηρώντας μόνο τις εκκλησίες — αλλά μόνο για αχυρώνες. Και σαν να μην έχει χάσει